

University of Groningen

De tweede brief aan de Tessalonicenzen

Kooten, Geurt Henk van

Published in:

De Bijbel spiritueel: Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Kooten, G. H. V. (2004). De tweede brief aan de Tessalonicenzen: Uitzien naar. In Maas/Frans, Maas/Jacques, & Spronk/Klaas (editors), *De Bijbel spiritueel: Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften* (blz. 687-696). Meinema.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

DE TWEEDE BRIEF AAN DE TESSALONICENZEN

Uitzien naar

Geurt Henk van Kooten

In de Tweede Brief aan de Tessalonicenzen gaat het om 'uitzien naar'. Het gaat, preciezer gezegd, om het uitzien naar de openbaarmaking (apocalyps) en aankomst (parousia) van de juiste persoon (1:7; 2:1,8): de Heer Jezus Christus. De schrijver van de tweede Tessalonicenzenbrief, Paulus zelf of één van zijn leerlingen uit de Paulijnse School, is van mening, dat de 'dag van de Heer' nog niet is aangebroken, ondanks berichten van het tegendeel. Dat de laatste dag zou zijn aangebroken (2:2), is de mening van bepaalde christenen in Tessalonica, de hoofdstad van de Romeinse provincie Macedonië in het Noorden van het huidige Griekenland. Zij zullen tot deze mening gekomen zijn onder invloed van de vervolgingen en verdrukkingen die hen overkwamen. Van welke aard deze vervolgingen waren, zal later aangeduid worden. In ieder geval brachten de zware omstandigheden hen tot de overtuiging dat de 'dag van de Heer' wel aangebroken moest zijn.

De tweede Tessalonicenzenbrief daarentegen spoort de lezers aan om te blijven uitzien. De huidige omstandigheden vormen nog niet het einde. Voorafgaand aan de uiteindelijke dag van de Heer, zal er nog sprake zijn van een openbaarmaking (2:3,6,8) en aankomst (2:9) van een andere persoon, die de tegenpool genoemd kan worden van de Heer Jezus Christus. Wat de identiteit van deze persoon is, zullen we later zien. Hoewel de invloed van deze persoon zich reeds doet gelden, wordt zijn invloed op dit moment nog ingeperkt en afgeremd door een of andere kracht (2:6-7). Pas als deze kracht voorbij is, zal de tegenpool van de Heer Jezus Christus zich volledig en zonder beperkingen manifesteren, tot op het moment dat Jezus Christus zichzelf manifesteert en aan de macht van zijn tegenstander een einde maakt (2:8).

In de plaats van een eenduidige geschiedopvatting van sommige Tessalonicenzen dat het einde reeds in het heden van vervolgingen en verdrukkingen zou zijn aangebroken, stelt de tweede Tessalonicenzenbrief dus een drieledige geschiedopvatting: (1) in het heden is er juist sprake van een bepaalde kracht die het de tegenpool van Jezus Christus onmogelijk maakt om zich volledig te manifesteren; (2) de volledige manifestatie van deze tegenpool volgt in de (naaste) toekomst; (3) als deze tegenpool zich volledig manifesteert, zal zijn macht beëindigd worden door de openbaarmaking en aankomst van Jezus Christus als Heer. De periode van het uitzien naar deze aankomst van de Heer wordt op verschillende manieren gekarakteriseerd.

Deze karakteristieken van de tijd van 'uitzien naar' zullen nu eerst besproken wor-

den. Aansluitend wordt geprobeerd om de identiteit van de tegenpool van Jezus Christus te reconstrueren met behulp van antieke geschiedschrijvers. Deze reconstructie, die de concrete bedoeling van de briefschrijver duidelijk moet maken, wordt gevolgd door een bespreking van wat zijn brief betekende voor de eerste lezerskring. Dit alles stelt ons uiteindelijk beter in staat om het spirituele potentieel van de brief te doordenken met betrekking tot ons huidige tijdperk.

KARAKTERISTIEKEN VAN HET UITZIEN NAAR DE HEER JEZUS CHRISTUS

De periode dat de Tessalonicenzen uitzien naar de openbaarmaking en aankomst van hun Heer Jezus Christus kenmerkt zich volgens de briefschrijver door een aantal grondhoudingen. Sommige van deze houdingen bezitten de geadresseerden reeds, andere houdingen zouden zij nog moeten aannemen. Hun uiterlijke omstandigheden gedurende deze periode worden bepaald door vervolgingen en verdrukkingen (1:4). Juist in deze omstandigheden zijn de volgende grondhoudingen van belang.

GROEI IN VERTROUWEN OP GOD EN IN LIEFDE

Hoewel de Tessalonicenzen vervolgingen en verdrukkingen te lijden hebben, zijn hun vertrouwen op God en hun onderlinge liefde juist toegenomen (1:3-4). Volgens de auteur wijst een toename van geloofsvertrouwen en liefde onder zulke omstandigheden erop, dat Gods toekomstige oordeel rechtvaardig is: hun toename aan vertrouwen en liefde zijn een blijk van de rechtvaardigheid van Gods oordeel wanneer God de verdrukten tot rust zal brengen, hun zijn koninkrijk zal waardig keuren, en de verdrukking die zij ondergaan hebben, zal vergelden aan hun verdrukkers (1:5-10).

Deze rechtvaardigheid van Gods toekomstig oordeel tekent zich blijkbaar reeds af in de geestelijke groei die de Tessalonicenzen ervaren in hun vertrouwen en liefde. Dat hun vertrouwen en liefde groeien ondanks de uiterlijke omstandigheden van vervolgingen en verdrukkingen wordt als een voorafspiegeling opgevat van het laatste rechtvaardige oordeel, wanneer zij totale rust zullen ontvangen. Vertrouwen en liefde geven hun de nodige rust om het huidige lijden te doorstaan.

VOLHARDING

Belangrijk is dat de Tessalonicenzen tot nu toe volhard hebben onder de vervolgingen en verdrukkingen (1:4). Hun volharding wordt geroemd, maar tegelijkertijd bidt Paulus dat hun verdere leven bepaald wordt door Gods liefde voor hen en door de 'volharding van Christus' (3:1-5). Blijkbaar moeten zij in hun volharding een voorbeeld nemen aan de volharding die Christus tijdens zijn aardse leven ten toon spreidde. Hun spirituele grondhouding wordt hier gekarakteriseerd als het navolgen van Christus (vgl. 1 Tess. 1:6) en diens volharding.

STABILITEIT, STANDVASTIGHEID EN WAARHEIDSLIEFDE

Om te kunnen volharden, moeten de Tessalonicenzen zich niet ernstig laten veront-

rusten en uit balans laten brengen door de mening van sommigen dat de huidige vervolgingen en verdrukkingen dermate ernstig zijn, dat de 'dag van de Heer' wel aanbroken moet zijn (2:1-2). Door dergelijke opvattingen moeten zij zich niet laten misleiden (2:3), en ook niet door de misleiding die uitgaat van de tegenpool van de Jezus Christus wanneer deze zich volledig zal manifesteren in zijn onrechtvaardigheid en bedrog (2:9-10). Dit bedrog wordt in scherp contrast geplaatst met liefde tot de waarheid (2:10-13) op grond waarvan men gered kan worden. Om stabiel te blijven, dienen de Tessalonicenzen standvastig te blijven en zich door God en de Heer Jezus Christus te laten sterken (2:15-16).

DISCIPLINE EN PLICHTSGEVOEL

Dat men uitziet naar de openbaarmaking en aankomst van de Heer Jezus Christus betekent niet dat men gedurende die periode zijn dagelijkse taak kan verwaarlozen. Paulus herinnert de Tessalonicenzen er nadrukkelijk aan dat zij niet ongedisciplineerd mogen zijn, hun taken verwaarlozen en zo een ongeregeld leven leiden (3:6-15; vgl. reeds 1 Tess. 5:14). In plaats van hun eigen brood te verdienen, zijn sommigen anderen tot last, en bemoeien zij zich – in plaats van zélf te werken – met de zaken van een ander. Zij zouden echter hun arbeid in alle rust moeten verrichten zodat ze hun eigen brood kunnen eten (3:12; vgl. reeds 1 Tess. 4:11-12). Rust en 'uitzien naar' moeten volgens Paulus gelijk opgaan.

VREDE, ONTVANGEN VAN DE HEER DER VREDE

Dat het uitzien naar de toekomst, ondanks de vervolgingen en verdrukkingen van het heden, gepaard kan gaan met een groei in geloofsvertrouwen en liefde (1:3-4), en ook met rust en stilte (3:12), wordt nog eens onderstreept door de wens waarmee de tweede Tessalonicenzenbrief eindigt: 'Moge de Heer van de vrede zelf jullie vrede geven, onophoudelijk en in elk opzicht' (3:16).

De aanduiding 'heer van de vrede' is uniek in de Paulijnse brieven en lijkt bedoeld als een bewuste tegenstelling tot de politieke machthebbers die in de Grieks-Romeinse literatuur herhaaldelijk worden aangeduid als 'heren van oorlog en vrede' (Xenophon; Dionysius van Halicarnassus; Strabo; Appianus; Dio Cassius). Zelfs in een situatie van vervolging en verdrukking kan er sprake zijn van een onophoudelijke en allesomvattende ervaring van vrede. In welke situatie de schrijver van de tweede Tessalonicenzenbrief en zijn lezers verkeerden, kan duidelijker worden, als we letten op de wijze waarop de verwachte tegenpool van de Heer Jezus Christus getekend wordt. De tekening van de diepgaande crisis van zijn tijd demonstreert hoe ver volgens de schrijver de vrede van Christus reikt, wil deze zelfs in deze omstandigheden 'onophoudelijk en in elk opzicht' ervaren kunnen worden.

DE TEGENPOOL VAN DE HEER JEZUS CHRISTUS

De aard van de tegenpool van de Heer Jezus Christus wordt in de tweede Tessalonicenzenbrief uitvoerig beschreven. Deze tegenpool, wiens volledige manifestatie plaats

zal vinden voorafgaande aan de komst van Jezus Christus, wordt in het heden nog door een bepaalde kracht afgeremd, ook al is hij reeds werkzaam. Deze tegenpool kenmerkt zich doordat hij rebelleert tegen God, wetteloos is, verwoesting veroorzaakt, zich stelt tegenover en verheft boven alles wat god of voorwerp van verering genoemd wordt, zich plaatst in de tempel van God en zichzelf daarmee proclameert tot God, en zijn aankomst gepaard laat gaan met allerlei krachten, tekenen en bedrieglijke wonderen (2:3-4). De werking van de tegenpool is reeds merkbaar; alleen zijn volledige manifestatie laat nog op zich wachten.

Wie de schrijver van de tweede Tessalonicenzenbrief in gedachten had, laat zich vermoeden als men antieke geschiedschrijvers als Tacitus (*Annalen*), Suetonius (*Levens van de Keizers*) en Dio Cassius (*Romeinse Geschiedenis*) raadpleegt voor de geschiedenis van de eerste eeuw n. Chr. Alle hierboven genoemde kenmerken van Christus' tegenpool komen voor in de beschrijvingen die deze geschiedschrijvers bieden van Nero, de Romeinse keizer die van 54 tot 68 regeerde. Hun belangrijkste beschrijvingen van Nero zullen zo kort mogelijk worden aangeduid. Hierbij gaat het niet om de vraag of deze geschiedschrijvers historisch geheel betrouwbaar zijn, maar vooral om het beeld dat men blijkbaar in die tijd van Nero kon hebben. Ik ga uitvoerig op de identificatie van Jezus' tegenpool met Nero in, omdat deze identificatie nog geen gemeengoed is, maar wel belangrijk licht werpt op de spirituele en existentiële doorleving van begrippen als 'geduld', 'vrede' en 'rust'.

VESTIGING IN 'DE TEMPEL VAN GOD'

De schrijver van de tweede Tessalonicenzenbrief verwacht dat de tegenpool zich zal vestigen in 'de tempel van God'. Het is het meest waarschijnlijk dat hiermee de Joodse tempel van Jeruzalem is bedoeld. In dat geval moet de verwachting dat Nero zich zou vestigen in de Jeruzalemse tempel geuit zijn vóór 70 n. Chr., omdat in dat jaar de tempel verwoest werd toen de Romeinen Jeruzalem innamen en daarmee de eerste Joodse oorlog (66-70) beëindigden.

Het is waar dat Grieks-Romeinse heersers vaker actie hadden ondernomen om de Jeruzalemse tempel met het invoeren van hun godsdienst te verontreinigen (de Grieks-Seleucidische heerser Antiochus IV Epifanes in 168/167 v. Chr.; de Romeinse keizer Caligula nog recentelijk in 39 n. Chr.), zodat de verwachting dat een Grieks-Romeinse heerser zich zou vestigen in de Jeruzalemse tempel ook zoiets als een regelmatig terugkerend literair motief begon te worden.

Toch laat een dergelijke verwachting zich moeilijk voorstellen op het moment dat de Jeruzalemse tempel geheel verwoest is, niet herbouwd wordt en een belangrijk cultische voorwerp als de zevenarmige kandelaar permanent tentoongesteld wordt in de speciaal daarvoor gebouwde Tempel van de Vrede in Rome. De tweede Tessalonicenzenbrief moet dus wel geschreven zijn vóór de verwoesting van de Jeruzalemse tempel (70). En aangezien deze brief logischerwijze geschreven is na de eerste Tessalonicenzenbrief (50), wil dat zeggen dat de tweede brief geschreven is tussen 50 en 70 onder de regering van keizer Claudius (41-54) of Nero (54-68).

Hoogstwaarschijnlijk is de brief geschreven onder Nero omdat alle karakteriserin-

gen van Christus' tegenpool van toepassing blijken te zijn op Nero. Dit betreft ook de verwachting dat Nero zich zal vestigen in Jeruzalem! Volgens Suetonius immers hadden sommige astrologen aan Nero voorspeld dat hij, nadat hij op een dag als keizer zou worden afgezet in Rome, de heerschappij over het Oosten zou ontvangen. Sommige noemden daarbij expliciet Jeruzalem! Ook waren sommigen van mening dat Nero bovendien uiteindelijk al zijn vroegere bezettingen in het Westen zou terugontvangen (Suetonius, *De Levens van de Keizers: Nero* 40.1-2).

Suetonius vertelt dit als hij de opstanden beschrijft die in 68 tegen Nero uitbraken en die uiteindelijk leidden tot Nero's zelfmoord. Omdat deze zelfmoord echter in afzondering plaatsvond, ontstonden er allerlei geruchten dat Nero niet dood was, maar naar de Parthen in het Oosten was gevlucht die hem nog een dienst verschuldigd waren en hem daarom weer aan de macht zouden helpen. Het lijkt erop dat de tweede Tessalonicenzenbrief in deze situatie kort na 68 geschreven is. Met Nero's vestiging in Jeruzalem wordt gerekend (2:3-4), terwijl ook zijn volledige manifestatie en parousia, de officiële aankomst als keizer in een rijksg gebied, wordt verwacht (2:9). Dat laatste moet dan betrekking hebben op de door velen verwachte terugkeer naar het Westen. Ook de andere karakteristieken van Christus' tegenpool passen bij het toenmalige Nero-beeld.

OPPOSITIE TEGEN ALLE RELIGIES EN PROCLAMATIE VAN ZICHZELF TOT GOD

De tegenpool zal niet alleen zijn plaats innemen in de Jeruzalemse tempel en zichzelf tot God proclameren; hij verheft zich überhaupt tegen alles wat god of voorwerp van verering genoemd wordt. Met andere woorden: de tegenpool is niet alleen anti-Joods en anti-christelijk, maar maakt zich ook schuldig aan heiligschennis ten aanzien van Grieks-Romeinse goden, tempels en culten.

Nero's heiligschennis is een bekend thema in de antieke geschiedschrijvers. Suetonius vermeldt dat Nero een diepe minachting had voor alle culten, menig tempel ontdeed van zijn gaven en gouden en zilveren godenbeelden omsmolt, inclusief die van de Penaten, de beschermgoden van Rome. Zelf werd Nero in Griekenland uitgeroepen tot de gelijke van Apollo en van de Zon. Volgens Tacitus vielen Nero bij zijn optreden als lierspeler en zanger bijnamen ten deel die voor de godheid gereserveerd waren en ontheiligde Nero de heilige wateren van de Aqua Marcia door erin te zwemmen. Ook veroorzaakte hij met de door hem in 64 gestichte brand van Rome de verwoesting van vele tempels en plunderde hij na de brand de tempels van Italië, Griekenland en Turkije.

Nero wees tijdens zijn leven de bouw van een tempel voor Nero de Goddelijke weliswaar af, maar alleen uit vrees dat dat anders een voorteken van zijn dood zou worden omdat volgens de Romeinse keizercultus alleen de gestorven keizers vergoddelijkt worden en verering ontvangen. Maar anderszins liet hij zich met goddelijke bijnamen vereren en vervolgde hij een senator en Stoïcijnse filosoof omdat deze geen offer had gebracht voor het welzijn van de keizer en voor zijn 'goddelijke stem'. Dio Cassius voegt hieraan toe dat Nero op staatsbezoek werd aangesproken als god. Hiermee behoort Nero tot keizers als Caligula, Domitianus en Commodus die zich – tegen de gewoonte van de keizercultus in – reeds tijdens hun leven als god lieten vereren.

WETTELOOSHEID

Christus' tegenpool wordt in de tweede Tessalonicenzenbrief wetteloos genoemd. Volgens de antieke geschiedschrijvers is Nero een keizer op wie bij uitstek de aanduiding 'wetteloos' van toepassing is. Hoewel men zijn eerste vijf jaren als keizer goed achtte, is men eensgezind van oordeel dat Nero daarna moreel degenereerde. Een incestueuze relatie met zijn moeder, moord op zijn moeder, castratie van een jongeman met wie hij vervolgens in het huwelijk trad en moord op zijn zwangere vrouw Poppaea behoren tot de aanklachten tegen Nero.

Volgens Philostratus vroeg Nero's zangcarrière bovendien zoveel aandacht, dat hij het maken van nieuwe wetten naliet. Nero's onbegrensde macht was volgens Dio Chrysostomus in één woord: 'wetteloos'!

VERNIETIGING

Dat de tegenpool van Christus in de tweede Tessalonicenzenbrief als een verwoester wordt geportretteerd, correspondeert met het feit dat Nero als geen ander door de geschiedschrijvers met vernietiging in verband wordt gebracht. Deze vernietiging heeft volgens hen verschillende aspecten.

Ten eerste: in 64 stichtte Nero brand in Rome en verhinderde hij het bluswerk om ruimte te scheppen voor de herbouw van Rome in nieuwe stijl. Volgens Suetonius reageerde Nero op de algemene zegswijze 'Wanneer ik dood ben, laat dan de aarde door vuur verteerd worden', door te zeggen: 'Neen, liever terwijl ik leef...' Tacitus biedt een hele lijst van alle belangwekkende oude tempels en heiligdommen die in vlammen opgingen.

Ten tweede: niet alleen grote delen van de oude stad vielen ten prooi aan Nero's vernietigingsdrang, maar ook vele christenen in Rome, die van de brand beschuldigd werden. Deze christenen werden dermate gefolterd, dat volgens Tacitus een algemeen gevoel van medelijden ontstond omdat men de indruk kreeg dat zij niet geofferd werden voor het welzijn van de staat, maar voor de wreedheid van een enkele man.

Ten derde: tijdens Nero's regering werden bovendien vele vooraanstaande Romeinse burgers gedood, waaronder ook Stoïcijnse filosofen. Deze vernietiging vond mede plaats naar aanleiding van de samenzwering van Piso tegen Nero. De onderlinde verwoesting werd nog groter toen in 68 opstanden tegen Nero uitbraken die zich zouden ontwikkelen tot burgeroorlogen.

Ten vierde: in dat jaar breidde de verwoesting zich ook uit over het Joodse land naarmate de Joodse opstand geleidelijk aan werd neergeslagen. Tot de beëindiging van deze oorlog tegen Rome had Nero aan Vespasianus opdracht gegeven. Alleen de stad Jeruzalem moest in 68 nog worden ingenomen. Aangezien de tweede Tessalonicenzenbrief gedateerd moet worden vóór 70, wordt daar echter nog niet gerekend met de vernietiging van Jeruzalem en de tempel die in 70 door een samenloop van omstandigheden zou volgen. Op het moment dat hij zijn brief schrijft, verwacht de schrijver nog dat Nero zich in het Oosten in de Jeruzalemse tempel zal vestigen.

Als ik het geschiedbeeld van de tweede Tessalonicenzenbrief goed begrijp, ging de schrijver, samen met vele Grieks-Romeinse tijdgenoten, er vanuit dat Nero niet in 68

gestorven was maar naar het Oosten zou gaan om van daaruit naar het Westen terug te keren. De dreigende terugkeer van de eerste christenvervolger is een afschrikwekkende gedachte voor de christenen. Men kan zich voorstellen dat sommige christenen tot de opvatting komen dat het einde reeds is aangebroken (2:1-2). Met name in Tessalonica is dat voorstelbaar, omdat deze stad gelegen is aan de belangrijkste verbindingsweg tussen Oost en West, waarover Nero zou kunnen terugkeren.

Zover is het echter nog niet. De laatste dag is nog niet aangebroken, want in het heden is er juist sprake van een kracht die de volledige manifestatie van Nero nog tegenhoudt (2:6-7). Tegen de achtergrond van het jaar 68 is het zeer waarschijnlijk dat met deze remmende kracht de Romeinse opstanden tegen Nero zijn bedoeld die geleid werden door Vindex in Frankrijk en Galba in Spanje, waarna het gerucht ontstond dat Nero naar het Oosten was gevlucht. Toen Nero in Rome zelfmoord pleegde, bleef het gerucht dat hij vertrokken was om terug te keren, toch aanhouden.

DE EERSTE LEZERSKRING, NERO EN CHRISTUS, DE HEER VAN DE VREDE

Toen deze tweede brief werd geschreven – tussen 68 en 70 – hadden de Tessalonicenzen in eigen stad al te maken gehad met vervolgingen en verdrukkingen die waarschijnlijk het gevolg waren van de keizerverering aldaar. De algemene omstandigheden van het rijk waren echter ook somber. Terwijl Paulus in zijn Romeinenbrief de Romeinse staatsbeambten nog ‘dienaren van God’ had genoemd (13:1-7), had Nero zich in 64 ontpopt als de eerste christenvervolger. Zijn verwachte terugkeer na zijn veronderstelde vlucht uit Rome leidde bij sommige christenen tot het vermoeden dat het einde reeds was aangebroken.

In de tweede Tessalonicenzenbrief wordt deze gedachte gecorrigeerd: de geschiedenis is nog niet ten einde, en er is nog reden om te hopen dat het evangelie wijder verspreid wordt (3:1-2). Na de brand van Rome is het geen wonder dat het toekomstige rechtvaardige oordeel wordt geschilderd als een gericht van vlammend vuur (1:5-10) dat alle wetteloosheid, bedrog en onrechtvaardigheid teniet zal doen (2:8-10).

Tegenover de vernietiging wordt redding gesteld (2:3,9-10): te midden van een chaotische wereld wordt de Tessalonicenzen verzekerd dat zij door de Heer geliefd zijn en dat God hen heeft uitverkoren om gered te worden door de heiliging van de Geest en door geloof in de waarheid (2:13). Terwijl de Romeinse machthebbers heren van oorlog en vrede zijn, is Christus Jezus de Heer van de vrede die hun op elke tijd en in elk opzicht vrede kan schenken.

ANTIEKE EN HEDENDAAGSE PERSPECTIEVEN

Als wij deze brief in onze tijd lezen, ervaren we in zeker opzicht vervreemding, maar bij nader inzien is er toch ook herkenning van een spiritueel potentieel. Vervreemding is er in zoverre wij in onze Westerse wereld niet meer te maken hebben met een autoritaire, tirannieke staatsmacht zoals die onder Nero gestalte kreeg. In concrete zin zul-

len wij niet de verwachting huldigen dat Nero zijn plaats zal innemen in de tempel van Jeruzalem, van daaruit terug zal keren om zich volledig te manifesteren, om dan in een confrontatie met de Heer Jezus Christus vernietigd te worden.

Anders wordt het echter, als wij bedenken dat de kern van Nero's heiligschennis bestond uit het zich verheffen tegen alles wat god en voorwerp van verering genoemd wordt, en uiteindelijk uit de proclamatie van zichzelf tot God. Wat er in de tweede Tessalonicenzenbrief ten diepste ter discussie staat is de definitie van God en mens, van heiligschennis, menselijkheid en onmenselijkheid. Uiteindelijk gaat het in deze brief om de zelfverheffing van Nero tot God die ten stelligste wordt afgekeurd.

Dat betekent niet dat de Paulijnse traditie waarin de tweede Tessalonicenzenbrief staat, God en mens als tegenovergestelden ziet. Het is immers de Paulijnse theologie die met haar nadruk op de mens als beeld van God beklemtoont, dat mens en God bij elkaar horen. Niet alleen in de toekomst zullen gelovigen het beeld van de hemelse mens gaan dragen (1 Kor. 15:49), maar reeds in het heden ondergaat de gelovige mens een metamorfose en neemt hij Gods beeld meer en meer aan (2 Kor. 3:18; 4:4); terwijl de uiterlijke mens vervalst, wordt de innerlijke mens juist van dag tot dag vernieuwd (4:16; vgl. Kol. 3:10 en 1:15). Dit is de Paulijnse verwoording van wat in 2 Petrus het deelhebben aan de goddelijke natuur wordt genoemd (1:3-4). God en mens worden in de nieuwtestamentische spiritualiteit juist op elkaar betrokken. De zelfverheffing van Nero tot God is daar echter het tegendeel van. Het gaat Nero volgens de tweede Tessalonicenzenbrief niet om het samengaan van God en mens, maar om het zich verheffen tegen God; de mogelijkheid van ieder mens om Gods beeld meer en meer aan te nemen wordt met deze zelfverheffing juist ontkend.

Deze weinig spirituele houding van zelfverheffing lijkt in andere gedaante ook in de eenentwintigste eeuw voor te komen. Wie bijvoorbeeld kennisneemt van Francis Fukuyama's recente boek getiteld *Our Posthuman Future* (2002), vertaald als *De nieuwe mens* (Amsterdam 2002), merkt dat Fukuyama er zich zorgen over maakt, dat de huidige ontwikkeling van de biotechnologie kan leiden tot een ontmenselijking van de mens, juist doordat de gedachte dat de mens het beeld van God is, verloren dreigt te gaan.

De christelijke traditie beschouwt de mens als geschapen in Gods beeld, dat de bron is van menselijke waardigheid omdat het de mensen laat delen in Gods onschendbaarheid. De aanwending van biotechnologie om de mens 'af te schaffen' is dan een inbreuk op Gods wil. Fukuyama waarschuwt tegen filosofen als Friedrich Nietzsche en onze tijdgenoten Peter Singer en Peter Sloterdijk, die menen dat de weg van aap naar mens logischerwijze verder leidt naar de 'Übermensch'. Fukuyama's cultuurkritiek op deze ontwikkeling naar een 'post-humane' toekomst sluit expliciet aan bij Huxleys *Heerlijke nieuwe wereld* (1931, Amsterdam 2002) en *De afschaffing van de mens* (1943, Kampen 2002) van C.S. Lewis. Het doel van Fukuyama's boek is om te tonen dat 'Huxley gelijk had, dat de belangrijkste dreiging die van de moderne biotechnologie uitgaat, bestaat uit de mogelijkheid dat zij de menselijke natuur zal veranderen en ons daardoor in een "post-humane" fase van de geschiedenis zal brengen'.

Als mensen slechts een deel zouden zijn van het continuüm van alle leven, het spe-

cifieke en mysterieuze van de complexiteit van het menselijk bewustzijn niet wordt ingezien en er in het evolutionaire proces geen kwalitatieve sprong zou zijn tussen dier en mens, dan zouden volgens Fukuyama mensen ook geen speciale status hebben en zou er ook niet zoiets als menselijkheid bestaan. Dan doet het gevaar zich voor dat het continuüm tussen niet-menselijk en menselijk zich voortzet binnen het menselijke, zodat de 'sterken' zich kunnen bevrijden van de beperkingen die hun vroegere opvattingen over God en de natuur met zich meebrachten. Fukuyama schat in dat de grote genetische variëteiten tussen individuen dan ingeperkt zullen worden en zich in bepaalde goed waarneembare sociale lagen zullen groeperen, zodat een genetische bovenklasse begint te ontstaan. Dit zou tot een groeiende genetische ongelijkheid leiden en de idee van een universele menselijke waardigheid onder druk zetten. Tegen zulke pogingen om zichzelf genetisch te wijzigen, moet het complexe en mysterieuze menselijke geheel beschermd worden, aldus Fukuyama. De vele serieuze recensies in toonaangevende nationale en internationale kranten geven aan, dat zijn kritiek niet dweperig en ongegrond is, maar dat men er waarde aan zal moeten hechten.

Tegen deze achtergrond krijgt de tweede Tessalonicenzenbrief een verrassende actualiteit. Het gaat dan niet langer om de ontaarding van de staatsmacht, zoals onder Nero, maar om een mogelijke ontaarding van de techniek, de biotechnologie. De zelfverheffing van Nero boven andere mensen wordt dan de zelfverheffing van een genetische bovenklasse boven andere klassen, waardoor de gedachte van een universele menselijke waardigheid teloor gaat. En met de teloorgang van deze waardigheid komt de spiritualiteit van de mens als geschapen in Gods beeld in gevaar. In moderne gedaante keert hier de problematiek van zelfverheffing tot bovenmens, ontmenselijking, ware menselijkheid en de relatie tussen God en mens terug die in de tweede Tessalonicenzenbrief speelt.

Belangrijk voor de spiritualiteit van de tweede Tessalonicenzenbrief is ook het inzicht dat men juist ook in angstige, apocalyptische tijden geduldig moet blijven (1:3-4) en men niet zijn verstand moet verliezen (2:1-2). Opvallend is het psychologisch inzicht dat wanneer men zich laat meezuigen in waanvoorstellingen, men zich ook overgeeft aan een allesomvattende ongedisciplineerdheid en gebrek aan orde: de regelmaat van het dagelijkse leven wordt opgeheven en men legt werk en verplichtingen naast zich neer (3:6-13). In feite openbaart zich dan een geraffineerde vorm van luiheid, die echter niet verhindert dat men zich willekeurig met de zaken van anderen begint te bemoeien. In contrast hiermee staat het geduldige, rustige leven dat de verantwoordelijkheid voor de dagelijkse verplichtingen aanvaardt en niet ophoudt om goed te doen. Het geduld is, zoals Gregorius de Grote meende, de wortel en beschermer van alle deugden.

Het verband dat in de tweede Tessalonicenzenbrief gelegd wordt tussen kritiek op gebrek aan orde (3:6-11), de noodzaak van rust (3:12) en het belang van de ervaring van Gods innerlijke vrede, die onophoudelijk en in elk opzicht door de Heer van de vrede geschonken kan worden (3:16), komt ook elders in de christelijke spiritualiteit voor. Augustinus, bijvoorbeeld, schrijft in zijn *Belijdenissen* (XIII.ix.10) over orde, rust en

innerlijke vrede. Hij gebruikt daar het beeld van de natuurlijke dingen, die door hun soortelijk gewicht hun plaats in het geheel zoeken. Zo is ons gewicht de liefde, gave van God, waardoor wij bewogen worden naar de plek waar we thuis horen, naar het huis van de Heer (vgl. *De stad van God* XIX.13). Als men in deze beweging gaat staan en zo tot innerlijke vrede komt, dan kunnen Godsvertrouwen en liefde tot elkaar buitengewoon groeien en toenemen, met geduld en volharding dwars tegen tijdsomstandigheden van onmenselijkheid, cynisme, frustratiegevoelens en wanorde-lijkheid in (vgl. 1:3-4).

DE BIJBEL SPIRITUEEL

Bronnen van
geestelijk leven in de
bijbelse geschriften

Onder redactie van

Frans Maas, Jacques Maas en Klaas Spronk

Uitgeverij Meinema, Zoetermeer
Uitgeverij Pelckmans, Kapellen

Meer informatie over dit boek of over andere uitgaven van uitgeverij Meinema vindt u op www.uitgeverijmeinema.nl

Vormgeving: Studio Anton Sinke,
Nieuwerkerk a/d IJssel

ISBN 90 211 3959 6 (Nederland)
ISBN 90 289 3471 5 (België)

NUR 702; 708
D/2004/0055/103

© 2004
Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.